

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

# Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, [www.reprorecht.nl](http://www.reprorecht.nl)) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, [www.cedar.nl/pro](http://www.cedar.nl/pro)).

*No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.*

[info@boomamsterdam.nl](mailto:info@boomamsterdam.nl)  
[www.boomuitgeversamsterdam.nl](http://www.boomuitgeversamsterdam.nl)

# Het Oedipuscomplex als rationele verklaring bij D.H. Lawrence

Roland A. Pierloot

**In het autobiografische *Sons and Lovers* gebruikte D.H. Lawrence het Oedipuscomplex als rationele verklaring voor zijn relatieproblemen. In latere metapsychologische geschriften verheft Lawrence dit gebruik van het Oedipuscomplex – gereduceerd tot incest-motief – tot definitie ervan.**

## **Inleiding**

Het Oedipuscomplex wordt in de freudiaanse psychoanalytische opvattingen gedefinieerd als een karakteristieke groepering van instinctuele aandriften, doeleinden, object-relaties en angsten die tot ontwikkeling komen in de fallische fase (3 – 6 jaar). Elementen ervan zijn: de seksuele gerichtheid op de ouderfiguur van het tegengestelde geslacht, de rivaliteit (met eventuele doodswensen) tegenover de ouderfiguur van hetzelfde geslacht, de vrees voor vergelding in de vorm van castratie (of beschadiging van de geslachtsorganen) omwille van deze incestueuze en agressieve aandriften. Het ontwijken van rivaliteit met de ouderfiguur van hetzelfde geslacht kan tot een onderwerping en positieve aantrekking ten opzichte van deze laatste – dus een homoseksuele dispositie – leiden. In de kindertijd is dit complex min of meer bewust en manifesteert zich in bepaalde gezegden, gedragingen en fantasieën. De oplossing ervan komt tot stand door identificatie met de ouderfiguur van hetzelfde geslacht en draagt bij tot de vorming van het superego. Wanneer het, onder een ver-

Prof.dr. R.A. Pierloot (1924) is emeritus hoogleraar psychiatrie, medische psychologie en psychotherapie aan de Universiteit van Leuven; erelid, oud-voorzitter en opleidingsanalyticus van de Belgische Vereniging voor Psychoanalyse; lid van het bestuur van de stichting Psychoanalyse en Cultuur, erelid van de Vlaamse Vereniging voor Psychoanalytische Therapie. Correspondentieadres: C. Meunierstraat 90/2, B-3000 Leuven.

drongen vorm, bij de volwassene blijft bestaan, leidt het tot stoornissen in de ontplooiing van identiteit, seksualiteit, object-relaties in het algemeen, en eventuele symptomen. Freud is in opeenvolgende stappen tot de formulering van de verschillende elementen van het Oedipuscomplex gekomen. In 1897 schrijft hij aan Fließ: 'I have found, in my own case too, falling in love with the mother and jealousy of the father, and I now regard it as a universal event of early childhood' (p. 265). In een voetnoot uit 1911 bij *The Interpretation of Dreams* haalt hij de castratie als vergelding aan: 'The blinding in the legend of Oedipus, as well as elsewhere, stands for castration' (p. 398). Het verband met een homoseksuele instelling wordt later duidelijk geformuleerd, wanneer hij als mogelijk motief voor een homoseksuele objectkeuze de angst of het ontzag voor de vader vooropstelt, 'for the renunciation of women means that all rivalry with him (or with all men who may take his place) is avoided' (1922, p. 231).

In de getuigenissen van personen uit zijn omgeving in kinder- en jeugdjaren (Ada Lawrence 1931; Chambers 1936) en de uitgebreide biografieën van Lawrence (Aldington 1950; Nehls 1957-1959; Moore 1974; Meyers 1990) vindt men zekere gegevens die in een oedipaal gekleurd levensverhaal kunnen passen. Hij werd geboren in 1885 als vierde van vijf kinderen (jongste van de drie zonen) uit een mijnwerkersgezin. Zijn moeder, die meer ontwikkeld was dan de vader (ze had, zonder succes, getracht onderwijzeres te worden), was reeds vroegtijdig in haar huwelijk ontgoocheld door deze primitieve mijnwerker, die dronkzuchtig, onverantwoordelijk en soms bruto was. Ze ging zich volledig richten op haar kinderen. David Herbert (Bert) had vanaf zijn geboorte een zwakke gezondheid en kreeg hierdoor speciale aandacht en vertroeteling. Na de dood van zijn oudere broer, William Ernest, in 1901, werd de band tussen David en zijn moeder nog hechter en tot aan haar dood bleef ze de eerste plaats in zijn leven innemen. Hij verzorgde haar in haar laatste ziekte en bespoedigde haar dood door het toedienen van een overdosis morfine.

Hoewel hij vóór de dood van zijn moeder met verschillende meisjes een relatie had, liep die telkens uit op een mislukking. Vooral de pastorale idylle met de landbouwers-dochter Jessie Chambers, die hij op de leeftijd van zestien jaar leerde kennen (zij was iets meer dan een jaar jonger), was van grote betekenis en bleef, met regelmatige conflicten onderbroken, bestaan tot aan de kennismaking met zijn latere vrouw. Maar het bleef een platonische relatie. Het feit dat zijn moeder erg tegen Jessie gekant was speelde hierin zeker een belangrijke rol. Tegelijkertijd onderhield hij een hechte vriendschap met Alan Chambers, de broer van Jessie. Ook met andere meisjes, zoals Helen Corke en Louie Burrows, knoopte hij betekenisvolle relaties aan. Met de laatste kwam het zelfs tot huwelijksplannen. Maar het was toch een gehuwde vrouw, Alice Dax, met wie hij zijn eerste seksuele omgang had. In maart 1912 ontmoette hij zijn toekomstige vrouw, Frieda von Richthofen; zij stamde uit een Duitse adellijke familie

en was gehuwd met Ernest Weekley, die Frans doceerde aan de Universiteit van Nottingham, waar Lawrence hem, tijdens zijn studietijd, als professor had leren kennen. Frieda was zes jaar ouder dan Lawrence en had drie kinderen. In haar huwelijk met Weekley was ze teleurgesteld en ongelukkig. Zes weken na hun eerste ontmoeting liet ze haar huishouden in de steek om met de auteur naar Metz (waar haar familie woonde) te vertrekken. Na omzwervingen door Duitsland en Italië konden ze, nadat de echtscheiding van Frieda was uitgesproken, in juli 1914 in London huwen. In deze gebeurtenissen vindt men tal van elementen terug die als een herhaling van de relatie tussen de auteur en zijn ouderlijke objecten kunnen worden beschouwd. Frieda was een wat oudere gehuwde vrouw en moeder van drie kinderen. Haar man, Ernest Weekley – in zoverre hij als professor door de student Lawrence werd erkend – verpersoonlijkte een vaderfiguur. Frieda was in haar huwelijk ongelukkig en Lawrence wilde haar (zoals hij het voor zijn moeder had gedaan) een gelukkiger bestaan bieden. Haar sociale status als barones was superieur aan deze van de mijnwerkerszoon Lawrence. Dit betekende ook een herhaling van het huwelijk tussen zijn meer ontwikkelde moeder en zijn vader, de primitieve mijnwerker. Aan de mogelijke homoseksuele neigingen van Lawrence zijn vele beschouwingen gewijd. Het is in de eerste plaats Murry (1931) die hierop de nadruk legde. De auteur zelf schreef in 1913: 'I should like to know why nearly every man that approaches greatness tends to homosexuality, whether he admits it or not: so that he loves the body of a man better than the body of a woman' (Letters II, p. 115).

In hoeverre Lawrence in zijn leven inderdaad worstelde met oedipale problemen, in de door Freud beschreven zin, kan, alleen steunend op deze biografische gegevens, niet worden bevestigd. Wel is het duidelijk dat de auteur gefascineerd was door het Oedipusverhaal. Het was zelfs het onderwerp van het eerste gesprek met zijn toekomstige echtgenote. Frieda getuigt hierover: 'We talked about Oedipus and understanding leaped through our words' (F. Lawrence 1934, p. 4). Reeds in een brief van 3 december 1910 aan de dichteres Rachel Taylor vermeldt hij de haat die hij van jongs af koesterde tegenover zijn vader en de geprivilegieerde verhouding met zijn moeder. 'This has been a kind of bond between me and my mother. We have loved each other, almost with a husband and wife love, as well as filial and maternal' (Letters I, p. 190). Vanwaar deze belangstelling voor het Oedipuscomplex en wat was de verdere ontwikkeling hiervan? Dit probleem zullen we onder ogen nemen aan de hand van de autobiografische roman *Sons and Lovers* en de essays *Psychoanalysis and the Unconscious* en *Fantasia of the Unconscious*. Het oedipale thema in *Sons and Lovers* is algemeen onderkend. Meerdere auteurs wezen er ook op dat Lawrence hier op bewuste, rationele manier gebruik maakte van een, hem bekend, psychoanalytisch schema als verklaring van zijn persoonlijke moeilijkheden. Het merkwaardige dat we in het licht willen stellen, is wel

dat de auteur in zijn latere metapsychologische essays het Oedipuscomplex, gereduceerd tot incest-motief, juist gaat definiëren als een bij de volwassene tot stand komende rationele verklaring van relatieproblemen die met ouderbindingen te maken hebben.

### De autobiografische roman *Sons and Lovers*

In de eerste hoofdstukken van *Sons and Lovers* wordt het ongelukkige huwelijk van de puriteinse en meer ontwikkelde ingenieursdochter Gertrude Coppard met de primitieve mijnwerker Morel beschreven. Ontgoocheld en verbitterd gaat mevrouw Morel zich op een bezitterige wijze op de kinderen richten. Paul (personage waarin de auteur zichzelf uitbeeldt) is de derde hiervan en krijgt omwille van zijn zwakke gezondheid speciale aandacht. Als kind heeft Paul schuldbeladen doodswensen tegenover de vader, en de moeder laat tegenover haar echtgenoot duidelijk de intieme band met deze zoon blijken. Op de leeftijd van veertien jaar, wanneer de vader in het ziekenhuis ligt na een ongeval in de mijn en de oudere broer William ondertussen het huis verlaten heeft om in London te werken, bevestigt Paul tegenover de moeder dat hij de plaats van de vader wil innemen. “‘Ik ben nu de man in huis’”, zei hij dan blij tegen zijn moeder... En ze vonden het jammer – al zou niemand zoiets hardvochtigs hebben toegegeven – dat hun vader al gauw terug zou komen’ (p. 97). ‘Wat wereldse zaken betrof was het zijn ideaal ergens niet te ver vijf en dertig shilling in de week te verdienen en dan als zijn vader dood was met zijn moeder in een huisje wonen, schilderen, uitgaan als hij zin had en volkomen gelukkig zijn’ (p. 98). De band tussen Paul en zijn moeder wordt nog versterkt als William kennis heeft aan een mondain meisje uit London (Gipsy). De moeder vindt dat niet prettig. William zelf staat er ambivalent tegenover maar gaat er toch mee door. Dan sterft hij plots aan longontsteking. Dit geldt als illustratie van het onheil dat plaatsgrijpt wanneer men zijn eigen weg gaat. Wanneer Paul daarenboven ook een pneumonie doormaakt waarbij zijn moeder hem met tederheid verzorgt, lijken hun levens onafscheidelijk verbonden. Als Paul zestien jaar is, vergezelt hij zijn moeder naar de ‘Willey Farm’, de boerderij van de familie Leivers (Chambers). Daar ontmoet hij de wat jongere Miriam (Jessie) waarmee hij contact aanknoopt. Ze wordt beschreven als hooghartig (droomt dat ze eigenlijk een prinses is). ‘Ze moest meer hebben waarop ze haar trots kon baseren, omdat ze zich anders voelde dan de doorsnee. Ze volgde Paul met haar verlangend droefgeestige blik. Over het algemeen minachtte ze de mannelijke sekse. Maar dit was een geheel nieuw exemplaar... Toen werd hij zo ziek en ze voelde dat hij nu zwak moest zijn. Dan zou ze sterker zijn dan hij. Dan zou ze van hem kunnen houden. Als zij maar de kracht kon zijn die zijn zwakheid schraagde, als ze maar voor hem mocht zorgen, als hij afhankelijk van haar was, zodat ze hem als het ware in haar armen hield, wat zou ze hem

dan liefhebben!' (p. 155). Het is een beschrijving die volledig overeenstemt met de psychologische instelling zoals die tevoren bij mevrouw Morel beschreven is. Is het Paul, wiens gezichtspunt hier wordt weergegeven, die het beeld van zijn moeder op Miriam projecteert of voelt hij zich juist aangetrokken tot een meisje dat inderdaad de karakteristieken van zijn moeder vertoont? In ieder geval is het zo dat de oorspronkelijk vrij onschuldige idyllische contacten tussen Paul en Miriam niet tot een hechte liefdesrelatie uitgroeien. Meerdere redenen kunnen hiervoor worden verondersteld. Er is de rechtstreekse tegenwerking van mevrouw Morel die Miriam als een rivaal behandelt. Er is verder de seksuele geremdheid van Paul, waarvan hij (misschien deels terecht) Miriam de schuld geeft. Maar aangezien hij Miriam zo duidelijk met zijn moeder gelijkstelt kan men veronderstellen dat deze seksuele geremdheid tegenover haar op een angst voor incestueus gekleurde aandriften berust. Ten slotte is er de bezitterige instelling die Paul bij Miriam meent te bespeuren. 'Hij voelde dat ze de ziel uit zijn lichaam wilde bezitten en niet hemzelf. Al zijn kracht en energie trok ze tot zich door een band die hen verenigde' (p. 288). Zo sleept de relatie tussen Paul en Miriam zich enkele jaren voort maar als hij drieëntwintig jaar is komt het toch tot een voorlopige breuk. Na deze (voorlopige) breuk met Miriam gaat Paul zich weer volledig op zijn moeder afstemmen. Wanneer hij met haar een uitstapje naar Lincoln maakt, zegt hij: 'Vergeet niet dat ik een jonge kerel ben die met zijn meisje uitgaat' (p. 257). En verder: 'Waarom heb ik geen jonge moeder?' (p. 259). Als zijn zuster Annie huwt, belooft hij zijn moeder: 'Ik trouw nooit zolang ik jou nog heb – heus niet' (p. 263).

Dan komt het echtpaar Dawes ten tonele. Terwijl het voorafgaande verhaal, althans wat de formele aspecten betreft, vrij goed overeenstemt met het leven van de auteur, geldt dit niet voor de gebeurtenissen die met het echtpaar Dawes te maken hebben. Lawrence had weliswaar vanaf de leeftijd van tweeëntwintig jaar een relatie met Alice Dax, de echtgenote van een apotheker, maar daarbij kwam het nooit tot conflicten zoals in *Sons and Lovers* beschreven met betrekking tot het echtpaar Dawes. Het geldt dus een louter imaginaire voorstelling en het is opvallend dat het oedipale thema hier in zijn zuiverste vorm aan bod komt. Clara is zeven jaar ouder dan Paul en gehuwd met Baxter Dawes, die haar heeft verlaten; ze woont nu bij haar moeder. Het echtpaar Dawes is een kopie van Pauls ouders. Baxter is een brute, primitieve man, een smid. Clara, daarentegen, is een ontwikkelde vrouw. Ze is feministe en, 'haar figuur en haar houding waren zo indrukwekkend dat ze hem deed denken aan een onttroonde Juno' (p. 280). Paul vindt dat hij voor deze miskende vrouw (zoals zijn moeder) iets moet doen. Hij weet haar werk te bezorgen. Toch is ze voor eerst wat afstandelijk en hij blijft nog geremd. Hij spreekt Clara ook over Miriam en, in tegenstelling tot zijn moeder, zet Clara hem aan om met Miriam seksueel contact te zoeken. 'Dat ze helemaal niet naar een vereni-

ging van de zielen streeft. Dat verbeeld jij je maar. Ze wil jou hebben' (p. 297). Daarop besluit hij Miriam weer op te zoeken. Voor het eerst, na acht jaar, komt het tot omarmingen en kussen. Maar de seksuele toenadering wordt een ontgoocheling: 'Ze lag daar als op een offerblok; daar was haar lichaam voor hem; maar de blik diep in haar ogen, de blik van een wezen dat op de vernietiging wacht, hield hem tegen en de lust ebde uit hem weg' (p. 309). Hij breekt met haar en geeft haar de schuld: 'Ze was niet eerlijk geweest. Hij haatte haar. Al die jaren had ze hem als een held behandeld en heimelijk hem een kind gevonden, een dwaas kind. Maar waarom had ze dat dwaze kind overgelaten aan zijn dwaasheid?' (p. 319). Maar met Clara ontwikkelt zich een seksueel geladen relatie. Hij blijft zich toch wat schuldig voelen tegenover Miriam. Wanneer hij deze laatste ontmoet, rechtvaardigt hij zijn omgang met Clara door haar voor te stellen als de *femme incomprise* die van haar man niet gekregen heeft wat ze verlangde en die hij nu schadeloos moet stellen. Daarop zegt Miriam: 'Het was dus zoiets als jouw vader en moeder' (p. 339). Maar Paul gaat hierop, in tegenstelling tot alles wat voorafging, het huwelijk van zijn ouders idealiseren. 'Zie je, mijn moeder maakt de indruk van iemand die alles heeft genoten wat ze nodig had om te kunnen leven en zich te ontwikkelen' (p. 339). Spelen thans schuldgevoelens tegenover de vader omwille van de incestueuze relatie met Clara, die de moederfiguur incarneert? In ieder geval begint hij zich nu om de man van Clara, Baxter Dawes, zorgen te maken: 'Paul dacht vaak aan Baxter Dawes, hij zou graag meer contact met hem hebben gehad en vriendschap met hem hebben gesloten' (p. 365). Paul vraagt zich meer en meer af wat Clara voor hem betekent. 'Wat betekent ze voor mij eigenlijk? Ze staat voor iets zoals een schuimbel de zee representeert. Maar wat is zij dan? Zij is het niet waartoe ik me zo voel aangetrokken' (p. 382). Hij verwijt Clara dat ze Baxter slecht aangepakt heeft. Zij repliceert door hem met Baxter te vergelijken. 'Jij kunt je niet uit jezelf bevrijden. Baxter kon dat beter dan jij' (p. 387). Op een avond ontmoet Paul dan Baxter en het komt tot een gevecht. Wanneer Paul erin slaagt Baxter bij de keel te grijpen en hem zou kunnen wurgen, lost hij zijn greep en laat hij zich door Baxter afranselen tot hij bewusteloos is. Weer bijgekomen gaat hij naar zijn moeder, die hem verzorgt. Later gaat hij Baxter opzoeken als die wegens tyfus opgenomen is in het hospitaal in Sheffield. Hij vertelt dat aan Clara. Zij voelt zich schuldig tegenover Baxter en Paul vindt dit terecht. Clara verklaart: 'Hij hield duizend keer meer van mij dan jij ooit hebt gedaan' (p. 409). Ze gaat zelf ook Baxter opzoeken. De relatie tussen Paul en Clara bloedt stilaan dood. Ondertussen is bij mevrouw Morel een kankergezwell ontdekt en haar gezondheid gaat snel achteruit. Samen met zijn zuster Annie verzorgt Paul haar, maar tenslotte kan hij het niet meer aanzien en geeft haar een dodelijke dosis morfine. Na haar dood brengt hij Clara terug bij haar man. Zijn oedipale avontuur komt aldus tot een einde. Hij heeft zijn incestueuze verlangens tegenover

de moederfiguur (Clara) de vrije loop gelaten. Door schuldgevoelens overladen heeft hij zich naderhand aan zijn rivaal onderworpen en zich zelfs symbolisch laten castreren. Tenslotte heeft hij Clara aan haar man teruggegeven. Na een laatste ontgoochelende ontmoeting met Miriam mijmert hij verder over zijn moeder. 'Zij was het enige dat hem de kracht gaf zichzelf te zijn bij dit alles. En zij was weg, ze was opgegaan in het al. Hij verlangde naar haar aanraking, naar haar gezelschap in deze eenzaamheid' (p. 447). Toch besluit hij haar niet te volgen, en zijn eigen weg te gaan. Alle door Freud beschreven elementen van het Oedipuscomplex (zie Inleiding), zijn in de manifeste inhoud van *Sons and Lovers* terug te vinden. In een brief van november 1912 aan Edward Garnett beschreef Lawrence zelf de roman als een oedipale voorstelling. 'The son loves the mother – all the sons hate and are jealous of the father. It's the tragedy of thousands of young men in England... (Letters I, p. 477). In januari 1913 schreef de auteur een 'Preface' voor *Sons and Lovers* die, zoals hij Garnett mededeelde, niet bestemd was om gepubliceerd te worden. Het is een filosofische uiteenzetting over de rol van mannen en vrouwen, maar ook hier vermeldt hij 'the old son-lover Oedipus'. Van psychoanalytische zijde analyseerde Kuttner reeds in 1916 het boek als een oedipaal verhaal en besluit dat het 'such unexpected witness to the truth of Freud's remarkable psycho-sexual theory' (1916, p. 313) bevat. Deze opvatting maakte verder opgeld. Zo beschouwt Moynahan (1963) het verhaal als de voorstelling van een, op oedipale conflicten berustende, neurose. 'Without claiming expertness in these matters I should say that Lawrence's construction of a sort of neurotic case history for Paul is both accurate and comprehensive' (p. 571). Naderhand werd de oedipale voorstelling door meerdere auteurs veeleer als een afweer bestempeld. Menninger (1942) interpreteert de liefdesverhouding tussen Paul Morel en zijn moeder als een afweer van haat. Weiss (1962) meent dat achter de bewuste en manifeste uitwerking van een oedipaal thema, 'psychoanalytic study reveals a latent, nocturnal reworking of the same theme...' (p. 14); dit laatste betreft, 'as a compliment to this unresolved residue of guilt at defeating the father, an ensuing love and identification of the son with the father' (p. 16). Panken (1974-1975) stelt voorop dat het oedipale thema een verhulling is voor pre-oedipale elementen in de moeder-zoon fixatie. Berman (1990) besluit in dezelfde zin dat *Sons and Lovers* ons confronteert 'with a number of questions involving not only the oedipal issues Lawrence consciously saw but the pre-oedipal issues he unconsciously intended' (p. 223). Duytschaever (1990) ziet in de roman slechts 'banale parallellen met het Oedipuscomplex' (p. 86). Hinselwood (1995) spreekt van een 'conscious exposition of his own working through of the Oedipus complex' (p. 142-142). Het ligt buiten onze opzet hier verder uit te weiden over de mogelijke onderliggende onbewuste fantasieën (oedipaal of pre-oedipaal) die in het verhaal worden gesymboliseerd. We beperken ons tot de vooropstelling dat de auteur blijkbaar



bewust een freudiaanse, oedipaal gekleurde, levensgeschiedenis heeft uitgewerkt. Dit laat veronderstellen dat hij een zekere kennis had van freudiaanse theorieën, wat inderdaad het geval was.

Zijn vrouw Frieda bevestigde in een brief in 1942 aan E.J. Hoffman: 'Lawrence knew about Freud before he wrote the final draft of *Sons and Lovers*' (Hoffman 1957, p. 154). Frieda was een bewonderaarster van Freud. Tijdens een bezoek aan haar familie in Duitsland in 1907, was zij gedurende een tijd de minnares geweest van Otto Gross. Deze behoorde tot de eerste leerlingen van Freud, publiceerde meerdere psychoanalytische geschriften en nam in 1907 deel aan het eerste psychoanalytisch congres (Jones 1955, p. 45). Hoewel Lawrence reeds in 1910 begonnen was met het schrijven van *Sons and Lovers*, werkte hij de roman slechts af na zijn kennismaking met Frieda en hij besprak ook de inhoud met haar. Het lijkt aannemelijk dat hij toen een zekere kennis had van het freudiaanse Oedipuscomplex en hierin een welkome verklaring vond voor de problemen waarmee hij toen worstelde.

Hij was niet losgekomen van zijn moeder en zijn relaties met meisjes waren opeenvolgende mislukkingen. Een voorstelling van zijn verleden in de vorm van een roman kon hem allicht de gelegenheid bieden met dit verleden af te rekenen, ermee klaar te komen. 'Sons and Lovers was a partial conquest of the past, because in it Lawrence faced that past and battled with it' (Moore 1974, p. 168). 'The force that perhaps pressed him hardest toward understanding the causes of his suffering in such a way as to be certain of a theme was the personality of Frieda von Richthofen Weekley...' (Tedlock Jr. 1963, p. 55). 'There had to be a theory which could explain his mother, Miriam and Frieda' (Kermode 1971, p. 86). Leavis (1955) spreekt over 'the emancipating triumph of intelligence represented by *Sons and Lovers*' (p. 46). Volgens Hough (1956) drukte Lawrence' kennis van Freud 'a theoretical seal on a situation that had been very thoroughly explored in actuality' (p. 40). Moynahan (1963) ziet in het verhaal 'a scheme taken over from psychoanalytic theory' (p. 561). Al deze formuleringen zetten ons ertoe aan de voorstelling van het Oedipuscomplex in *Sons and Lovers* te beschouwen als een bewuste rationele uitleg door de auteur van zijn persoonlijke relationele problemen. Daarbij kon hij (zo meende hij althans) zichzelf ook voorstellen als een 'slachtoffer', 'shift the burden of irritation and of guilt, onto the shoulders of the parents' (Weiss 1962, p. 17). Hoewel de oedipale voorstelling in de autobiografische roman als een rationele verklaring wordt beschouwd, legde geen enkele van de aangehaalde auteurs een verband tussen deze procedure en Lawrence' latere theoretische formulering van het, tot incest-motief gereduceerde, Oedipuscomplex. Juist hierop willen we nader ingaan.

### Lawrence' formulering van het Oedipuscomplex

In de jaren die volgden op de publikatie van *Sons and Lovers* had Lawrence regelmatig contacten

met de Engelse psychoanalytici. Er was vooreerst David Eder, die de eerste secretaris was van de British Psychoanalytical Society (Jones 1955, p. 116) maar later naar de Jungiaanse richting overstapte (p. 196). Verder was er Barbara Low, één van de eerste leken-analytici in Engeland, die het 'nirvana-principe' formuleerde waarnaar Freud (1920, p. 55-56) verwijst. Hij ontmoette ook James Strachey (Garnett 1954, p. 264) en Ernest Jones (Meyers 1990, p. 205). We kunnen dan ook veronderstellen dat hij redelijk op de hoogte was van de dan geldende psychoanalytische theorieën toen hij in 1921 *Psychoanalysis and the Unconscious* publiceerde. Hierin verwoordt hij zijn stellingname tegenover zekere freudiaanse opvattingen (of wat hij meent freudiaanse opvattingen te zijn, want het geschrift bevat geen enkele verwijzing naar bepaalde publikaties van Freud). Enkele maanden later ontwikkelde hij in *Fantasia of the Unconscious* zijn eigen, meer uitgebreide, metapsychologie. Hij knoopt hier ook een aantal filosofische, sociologische, politieke, pedagogische en kosmologische beschouwingen aan vast waarop we niet zullen ingaan. We laten ook terzijde de verwijzingen naar anatomische lokalisaties in het vegetatief en cerebro-spinaal zenuwstelsel van de verschillende door de auteur beschreven dynamismen. Van de metapsychologische begrippen halen we alleen diegene aan die voor het begrijpen van zijn formulering van het Oedipuscomplex noodzakelijk zijn.

Terwijl hij het in *Psychoanalysis and the Unconscious* nog over the 'unconscious' heeft, worden in *Fantasia of the Unconscious* alleen nog verschillende soorten van 'consciousness' onderscheiden. Er is eerst de 'primal dynamic consciousness'; deze is 'pre-mental, and has nothing to do with cognition' (p. 34). Later ontstaat de 'recognized mental consciousness' die tot stand komt door 'the sublimating of the potential body of knowledge with the definite reality of the idea' (p. 69). Volgens de auteur kunnen slechts weinig mensen deze 'mental consciousness' goed gebruiken. Bij de puberteit manifesteert zich een 'extended consciousness' (p. 140), de seksuele dynamiek gericht op het andere geslacht. Anderzijds betekent seks de diepste vorm van 'consciousness'. 'It is utterly non-ideal, non mental. It is pure blood-consciousness. It is the basic consciousness of the blood, the nearest thing in us to pure material consciousness' (p. 173). Deze 'consciousness' komt in zijn zuivere vorm alleen tot uiting in de slaap (dromen) en heeft dan niets te maken met geïndividualiseerde seksuele liefde. Er is tenslotte de 'totality of consciousness'. Deze overschrijdt 'the soul', de bron van gestadige onberekenbare impulsen, 'the psyche', die conservatief is en de bestaande dynamiek tracht te bestendigen en 'the mind', die vrijheid in de vorm van mentale controle nastreeft. 'It is my whole being speaking in one voice, soul and mind and psyche transfigured into oneness' (p. 133).

De levensopgave bestaat, volgens Lawrence, uit de realisatie en integratie van een aantal polair aan elkaar tegengestelde krachten. In de 'primary

dynamic consciousness', die vanaf de bevruchting werkzaam is, vindt men enerzijds een streven naar verbondenheid, anderzijds een streven naar eigenheid en meesterschap. Men kan daarin twee niveaus onderscheiden: het 'sensual' of 'lower' of 'subjective' tegenover het 'spiritual' of 'upper' of 'objective'. Terwijl het lagere niveau vanaf het begin van het leven actief is, hangt het ontstaan van het hogere samen met 'the first joyous discovery of the beloved, the first objective discovery of the contiguous universe, the first ministrations of the self to that which is beyond the self' (p. 231). Het is de wonderbare ontdekking van de ander als ander. 'Now I look with wonder, with tenderness, with joyful yearning towards that which is outside me, beyond me, not me' (p. 38).

Seks in de zin van het behoren tot een bepaald geslacht bestaat vanaf de geboorte en kleurt iedere handeling van een kind. Maar seks in de betekenis van een dynamische seksuele relatie met het andere geslacht bestaat niet vóór de puberteit. Dan komen de secundaire geslachtskenmerken tot ontwikkeling. Dit gaat samen met een nieuwe vorm van 'dynamic consciousness', een dynamische polariteit tussen man en vrouw die uiteindelijk tot de coïtus voert. 'In the act of coition, the two seas of blood in the two individuals, rocking and surging towards contact, as near as possible, clash into a oneness' (p. 106). Dit geldt evenwel alleen voor een succesvolle coïtus, wat bij voorbeeld niet het geval is bij prostitutie of analoge toestanden. Maar ook de seksuele aandrift heeft een dynamische tegenhanger. Voor de man is dit de doelgerichte creatieve activiteit, voor de vrouw is het 'the beauty of maturity and peace and faithfulness' (p. 124).

Bij deze formulering van zijn eigen metapsychologie gaat Lawrence zich dan afzetten tegen Freud. In de eerste plaats keert hij zich tegen het vooropstellen van seks als een drijvende kracht die aan alle menselijke activiteit ten grondslag zou liggen: 'When Freud makes sex accountable for everything he as good as makes it accountable for nothing' (p. 19). We kunnen ons hierbij afvragen of het panseksualisme waartegen de auteur zich richt, geen verband houdt met Gross als zijn bron van psychoanalytische kennis. Want in een brief van februari 1909 aan Jones verklaart Jung dat Gross op een extreme wijze de seksualiteit op de voorgrond plaatst (Jones 1955, p. 58).

Verder keert de auteur zich meer bepaald tegen het freudiaanse Oedipuscomplex dat hij evenwel reduceert tot het mogelijk bestaan van incestueuze neigingen bij het kind. Incestueuze verlangens kunnen, volgens hem, niet tot het oorspronkelijk onbewuste (of primair dynamisch bewuste) behoren; ze maken geen deel uit van de natuurlijke seksuele dynamismen van de mens. Salgãdo (1982) beklemtoont dat voor Lawrence 'the important point is that the incest motive appears not as part of the normal development of sex...' (p. 89). Hij loochent allerm minst het bestaan van mogelijke moeder- en/of vaderbindingen, het incest-motief en de verdringing hiervan, maar biedt voor het ontstaan en de aard hiervan zijn eigen verkla-

ring. Het begint met een 'dynamic spiritual incest' (p. 120). Dit houdt in dat de ouderfiguren (vooral de moeder) het jonge kind op een te overweldigende (versmachtende) wijze tot voorwerp van spirituele liefde (hoger niveau van het primair dynamisch bewuste) maken. Door dit overwicht van spirituele liefdestoenadering worden bij het kind echter ook andere krachten gemobiliseerd, zoals het zoeken van sensuele liefdesbanden en zelfs de seksuele aandrang (die zich volgens Lawrence normalerwijze alleen bij de puberteit manifesteert). De opgewekte seksuele aandrang kan in de ouderfiguur geen object vinden. 'What sex-instinct there is in a child is always *adverse* to the parents' (p. 119). Gezien deze seksuele aandrang geen bevredigend object vindt, komt hij vroegtijdig op mentale wijze tot uiting. 'The child does not so much want to act as to know ... the craving to feel, to see, to taste, to know, mentally in the head, this is insatiable' (p. 123).

Het gevolg is enerzijds een onverbrekelijke spirituele liefdesband tussen het kind en de ouderlijke objecten (hun verlengstuk vindend in broers en zusters), anderzijds een onmogelijkheid om later, na de puberteit, tot een bevredigende ontplooiing van het seksueel leven te komen. 'You will not easily get a man to believe that his carnal love for the woman he has made his wife is as high a love as that he felt for his mother or sister' (p. 128). 'He has a body of sexual passion which he cannot transfer to his wife. He has a profound love for his mother...' Wat is de enig mogelijke oplossing? 'To seek in the arms of the mother the refuge which offers nowhere else. And so the incest-motive is born' (p. 210). Voor Lawrence zijn de hierboven beschreven processen die zich in de vroegkinderlijke relaties tussen kind en ouders afspeelen een 'spirituele' incest. Het eigenlijk incestueus verlangen naar de ouderfiguren situeert hij slechts in het volwassen leven, als een gevolg van, enerzijds, het voortbestaan van een onverbrekelijke liefdesband met de ouderfiguur, anderzijds het onvermogen om tot een bevredigende seksuele relatie met een partner te komen. Het 'incest-motive' is dan een 'logical deduction made by the human reason, even if unconsciously made, and secondly is introduced into the affective, passional sphere, where it now proceeds to serve as a principle for action' (p. 210). Stemt dit niet exact overeen met de wijze waarop hij een oedipaal verhaal als verklaring van zijn eigen problematiek in *Sons and Lovers* had uitgebeeld? Hij formuleert ook een reden waarom de ouders ertoe komen hun kinderen als voorwerp van zulk een versmachtende liefdesband te kiezen. Deze uitleg ligt dan weer op een heel ander vlak. 'The man has not the courage to withdraw at last into his own soul's stillness and aloneness, and then, passionately and faithfully, to strive for the living future. The woman has not the courage to give up her hopeless insistence on love and her endless demand for love, demand of being loved' (p. 128).

Volgens Lawrence hoort het 'incest-motive' dus niet thuis in het primair dynamisch bewuste maar is het een latere constructie door de volwassene,

op het niveau van het mentaal bewuste ('logical deduction of the human reason'). Daar kan het echter verdrongen worden. 'It rouses the deepest instinctive opposition. And therefore it must be kept secret until this opposition is either worn away or persuaded away. Hence the repression and ultimate disclosure' (p. 210). Hier lijkt hij de freudiaanse begrippen van verdringing en onbewuste inhouden, uit het bewustzijn verdrongen, aan te nemen. Maar zulk een onbewuste inhoud is dan een 'idea which is refused enactment' (p. 209). Het gaat om verdrongen 'ideas', en niet verlangens; een opvatting uitgewerkt door Burrow (1918), met wiens werk Lawrence vertrouwd was.

## Besluit

De uitbeelding van het freudiaanse Oedipuscomplex in de autobiografische roman *Sons and Lovers* betekende voor Lawrence een bewuste rationale verklaring van de relationele moeilijkheden die hij beleefde in de versmachtende band met zijn moeder en zijn mislukkingen in contacten met meisjes. De zoon wordt hierbij als het slachtoffer van de houding van de ouders beschouwd. In zijn essays over het onbewuste (of primair dynamisch bewuste) gaat hij een dergelijke gang van zaken als definitie van het incest-motief formuleren. Het is een logisch-rationele verklaring door de volwassene die gehinderd wordt door ouderbindingen en moeilijkheden om tot een bevredigende seksuele relatie met een partner te komen. Aan de basis ervan ligt een versmachtende liefdesband waarvoor de ouders verantwoordelijk zijn. De door de auteur in de autobiografische roman toegepaste procedure wordt hierbij tot een algemene definitie van het incest-motief verheven. Tevens wordt elk primair seksueel verlangen van het kind tegenover de ouderfiguren ontkend.

Men kan zich ook afvragen waarom hij het 'Oedipuscomplex' in deze essays reduceert tot 'incest-motive'. De rivaliteit in een driehoeksrelatie wordt volkomen buiten beschouwing gelaten. Dit lijkt opvallend bij iemand die in de relatie met zijn echtgenote toch te maken had met de rivaliteit met haar eerste man en deze situatie zelfs ten tonele had gevoerd in het stuk *The Fight for Barbara*. Anderzijds is het zo dat in *Sons and Lovers* de rivaliteit tussen Paul Morel en Baxter Dawes eindigt in een vriendschap waarbij Clara naar haar echtgenoot wordt teruggestuurd. In meerdere werken volgend op deze roman vindt men ook homoseksuele thema's. Het meest bekende hiervan is dat van de 'Blutbrüderschaft' tussen Rupert Birkin en Gerald Crich in *Women in Love*. Volgens Meyers (1990, p. 213-214) zou de auteur, tijdens zijn verblijf in Cornwall in 1917, zelf een homoseksuele relatie met een landbouwer gehad hebben. Wellicht was Lawrence met het probleem van rivaliteit en homoseksuele afweer met zichzelf onvoldoende in het reine gekomen zodat hij het in zijn theoretisch model geen plaats kon toekennen.

## Literatuur

- Aldington, R. (1950), *Portrait of a Genius, But ...*. Heineman, London.
- Berman, J. (1990), *Narcissism and the Novel*. University Press, New York.
- Burrow, T. (1918), *The Origin of the Incest-Awe*. *Psychoanalytic Review*, 5, p. 243-254.
- Duytschaever J. (1990), Een psychoanalytische benadering van verhalend proza: het motief van het kind. In: H. Hillenaar en W. Schönau (red.): *Literatuur in Psychoanalytisch Perspectief*. Rodopi, Amsterdam.
- E.T. (Jessie Chambers) (1936), *D.H. Lawrence: A Memoir*. Knight, New York.
- Freud, S. (1897), *Extracts from the Fließ Papers. The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*. Vol. 1. Hogarth Press and The Institute of Psycho-Analysis, London.
- Freud, S. (1911), *The Interpretation of Dreams II*. *Standard Edition* Vol. 5.
- Freud, S. (1920), *Beyond the Pleasure Principle*. *Standard Edition* Vol. 18.
- Freud, S. (1922), *Some Neurotic Mechanisms in Jealousy, Paranoia and Homosexuality*. *Standard Edition* Vol. 18.
- Garnett, D. (1954), *The Golden Echo*. Harcourt, Brace and Cy, New York
- Hinshelwood, R.D. (1995), *Psychoanalysis in Britain: Points of Cultural Access, 1893-1918*. *International Journal of Psycho-Analysis*, 76, p. 135-151.
- Hoffman, F. J. (1957), *Freudianism and the Literary Mind*. 2nd edition, Louisiana State University Press, Baton Rouge.
- Hough, G. (1956), *The Dark Sun. A Study of D.H. Lawrence*. Duckworth, London.
- Jones, E. (1955), *Sigmund Freud. Life and Work*. Vol. II. Hogarth Press, London.
- Kermode, F. (1973), *Lawrence*. Fontana/Collins, Bungay.
- Kuttner, A. Booth (1916), 'Sons and Lovers': A Freudian Appreciation. *Psychoanalytic Review*, 3: p. 259-317.
- Lawrence, Ada and Stuart Gelder (1931), *Young Lorenzo*. Orioli, Florence.
- Lawrence, D. H. (1912), *The Fight for Barbara*. In: *The Complete Plays of D.H. Lawrence*. Heinemann, London (1965).
- Lawrence, D.H. (1913), *Sons and Lovers*. Vertaling door J.F. Kliphuis: *Zonen en Minnaars*. Skarabee, Utrecht (1982).
- Lawrence, D.H. (1920), *Women in Love*. Penguin, Harmondsworth (1986).
- Lawrence, D.H. (1921), *Psychoanalysis and the Unconscious*; (1922), *Fantasia of the Unconscious*. Penguin Books, London (1971).
- Lawrence, D.H., *The Letters of D.H. Lawrence* Vol. I (ed. J. Boulton). Cambridge University Press, Cambridge (1979).
- Lawrence, D.H., *The Letters of D.H. Lawrence* Vol II (ed. G. Zybaruk and James J. Boulton), Cambridge University Press, Cambridge (1981).
- Lawrence, Frieda (1934), *Not I, But the Wind*. The Viking Press, New York.
- Leavis, F.R. (1955), *D.H. Lawrence Novelist*. Chatto and Windus, London.
- Menninger, K. (1942), *Love against Hate*. Harcourt, Brace and Cy, New York.
- Meyers, J. (1990), *D.H. Lawrence. A Biography*. Macmillan Papermac, London (1993).
- Moore, H.T. (1974), *The Priest of Love. A Life of D.H. Lawrence*. Heinemann, London.
- Moynahan J. (1963), *Sons and Lovers: The Search for Form*. In: J. Moynahan (red.), *D.H. Lawrence. Sons and Lovers*. The Viking Press, New York (1968).
- Murry, J. Middleton (1931), *Son of Woman*. Jonathan Cape, London.
- Nehls, E. (ed.) (1957-1959), *D.H. Lawrence: A Composite Biography*. 3 Vols. University of Wisconsin Press, Madison.
- Panken, S. (1974-1975), *Some Psychodynamics in Sons and Lovers: A New Look at het Oedipal Theme*. *Psychoanalytic Review*, 61, p. 571-589.
- Salgãdo, G. (1982), *A Preface to Lawrence*. Longman, London.
- Tedlock, E.W. Jr. (1963), *D.H. Lawrence. Artist and Rebel. A Study of Lawrence's Fiction*. The University of New Mexico Press, Albuquerque.
- Weiss, D. A. (1962), *Oedipus in Nottingham: D.H. Lawrence*. University of Washington Press, Seattle.

### Summary

D.H. Lawrence's autobiographical novel *Sons and Lovers* gives a striking representation of the various elements of the Oedipus complex. By writing this novel Lawrence tried to elucidate the personal problems (a consuming mother fixation and repeatedly failing relationships with girls) he experienced at the time. His future wife Frieda initiated him in Freudian theory, within which he found the scheme to undertake in a conscious, rational way a comprehensive explanation of his difficulties. In his later metapsychological essays Lawrence denies the existence of infantile sexual drives, and he defines the Oedipus complex, reduced to the incest motive, as a logical deduction, a rational conclusion by the adult being faced with partner relationship problems related to a mother fixation. Thus Lawrence raised his procedure of representing the Oedipus complex as a rational interpretation of his problems to the status of a general definition of the incest motive.